

SHAXS KAMOLOTIDA PEDAGOGIK JARAYONNING ILMIY AHAMIYATI

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10043206>

Abdiyev Hasan

Yashnobod tumani 77-son

“Nurli maskan” maktab o’qituvchisi

Annotatsiya

Ushbu maqolada shaxs kamolotida tarbiyaviy jarayonlarning o'ziga xos jihatlari ochib berilgan. Xususan, shaxs kamolotidagi pedagogik jarayonlarning ilmiy xususiyatlari tahlil qilingan. Shuningdek, bola tarbiyasining kelajak avlod uchun ahamiyatli jihatlari G'arb va Sharq mutafakkirlarning ilmiy qarashlari orqali yoritib berilgan.

Kalit so'zlar

«Ta'lim to'g'risida»gi Qonun, uzluksiz ta'lim tizimi, zamonaviy pedagogik texnologiyalar, interfaol yondashuv, «Harakat», «faoliyat», «xulq», tarbiya, ta'lim.

НАУЧНОЕ ЗНАЧЕНИЕ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ПРОЦЕССА В РАЗВИТИИ ЛИЧНОСТИ

Аннотация

В данной статье раскрываются уникальные аспекты образовательного процесса в развитии личности. В частности, были проанализированы научные особенности педагогических процессов в развитии личности. Также важные аспекты воспитания детей будущего поколения освещаются через научные взгляды западных и восточных мыслителей.

Ключевые слова

Закон «Об образовании», система непрерывного образования, современные педагогические технологии, интерактивный подход, «Действие», «деятельность», «поведение», воспитание, воспитание.

THE SCIENTIFIC SIGNIFICANCE OF THE PEDAGOGICAL PROCESS IN PERSONAL DEVELOPMENT

Abstract

This article reveals the unique aspects of educational processes in the development of personality. In particular, the scientific features of pedagogical processes in personality

development were analyzed. Also, the important aspects of child education for the future generation are highlighted through the scientific views of Western and Eastern thinkers.

Key words

Law «On Education», continuous education system, modern pedagogical technologies, interactive approach, «Action», «activity», «behaviour», education, education.

KIRISH. Tahlillarga ko'ra, mustaqillik orqali o'zining mustaqil taraqqiyot yo'lidan borayotgan jamiyatimiz kun sayin demokratlashib, davlat, jamiyat va shaxs munosabatlari tobora ko'proq demokratiya tamoyillariga asoslanmoqda. Ta'lim tizimi oldidagi davlat buyurtmasi O'zbekiston Respublikasi «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi»ning asosiy g'oyalarida o'z aksini topgan. O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi Qonuni va «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi» yuksak umumiy madaniyatga, kasb-hunar ko'nikmalariga, ijodiy va ijtimoiy faollikka, mantiqiy mushohada qilish hamda ijtimoiy hayotdagi muammolarning oqilona yechimlarini topish mahoratiga ega bo'lgan, istiqbol vazifalarni odilona baholay oladigan kadrlar yangi avlodini shakllantirish, shuningdek, har tomonlama barkamol, ta'lim va kasb-hunar dasturlarini ongli ravishda mukammal o'zlashtirgan, mas'uliyatli fuqaroladrlarni tarbiyalashni nazarda tutgan pedagogik g'oyani ilgari suradi. Yuqoridagi g'oya ta'lim tizimi oldiga bir qator aksiomatik vazifalarni ko'ndalang qilib qo'ydi. Jumladan:

- uzluksiz ta'lim tizimini jamiyatda amalga oshirilayotgan yangilanish, rivojlangan huquqiy-demokratik davlat qurilishi jarayonlariga moslash;

- ta'lim tizimida faoliyat ko'rsatayotgan kadrlar tizimi va mazmunini mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyoti istiqbollariidan, jamiyat ehtiyojlaridan, fan, madaniyat, texnika va texnologiyaning zamonaviy yutuqlaridan kelib chiqqan holda qayta qurish;

- ta'lim oluvchilarni mantiqiy mushohada qildirish jarayonida ma'naviy-axloqiy tarbiyalashning samarali shakllari va metodlarini ishlab chiqish hamda joriy etishni hal etish vazifalarini amalga oshirish.

Inson huquqlarini himoya qilishga qaratilgan qonunlar va muassasalar vujudga kelishi, inson manfaatlariga e'tibor jahon huquqiy andozalari va milliy urf-odatlarining uyg'unligida shakllanib borayotganligi mustaqil O'zbekistonda ta'lim sohasidagi islohotlar tantana qilib boryotganligining belgisidir. O'zbekiston Respublikasining mustaqil bo'lishi munosabati bilan maktablardagi ta'lim-tarbiya ishlari rivojlanib, takomillashib borayotir. Mamlakatimizda ijtimoiy sohalarda otkazilgan ijobiy islohotlar natijasida shaxsning erkin fikrlashi va mantiqiy mushohada qilish ko'nikmalarini yanada takomillashtirish, fuqarolarning

huquqlari va qonuniy manfaatlarini himoya qilishni kuchaytirish tobora katta ahamiyat kasb etmoqda. Shaxs erkin, mantiqiy izchillikda fikrlay olmasa, demokratik tamoyillar tantana qilmasa, shaxsning ta'lim olish huquqi va erkinliklarini amalga oshirib bo'lmaydi. «Biz uchun mustaqillik - eng avvalo, o'z taqdirimizni qo'limizga olish, o'zligimizni anglash, milliy qadriyatlarni, urf-odatlarini tiklash, mu'tabar shu zaminda, tinchlik-osoyishtalikni, barqarorlikni saqlashdir» (Karimov I.A. 1997. - B.98.).

METODLAR. Shaxsning har tomonlama kamol topishini amalga oshirish, yangicha fikr yurituvchi erkin fuqaroni tarbiyalash davr talabi bo'lganligi bilan belgilanadi va u quyidagilarda o'z aksini topadi:

- 1). Jamiyatimizda mafkuraviy tizimning o'zgarishi, ijtimoiy yangilanish erkin mushoqada yurituvchi shaxsga qo'yayotgan talablar yangicha yondashish, qarash, munosabat, mezon, talab, mohiyat, mazmun, shakl, atribut taqozo etishi;
- 2). Erkin mushoqada yuritish fenomenologiyasining ko'lami kengayishi;
- 3). Uzluksiz ta'lim tizimida zamonaviy pedagogik texnologiyalar, interfaol yondashuv asosida talqin qilinishiga, shaxsga ham obyekt, ham subyekt sifatida qaralishiga ijtimoiy zarurat tug'ilishi.

Shaxs deganda ruhiy jihatdan taraqqiy etgan, o'z xususiyati va sifatlari bilan boshqalardan farq qiladigan muayyan jamiyatning a'zosi tushuniladi. Shaxs-ijtimoiy hayotning maqsuli. Odamning insonlik jinsiga mansublik fakti esa individ tushunchasi bilan ifodalanadi. Inson shaxsining eng xarakterli tomonlaridan biri uning individualligidir.

Individuallik deganda shaxs ruhiy xususiyatlarining qaytarilmaydigan birikmasi tushuniladi. Individuallik tarkibiga xarakter, temperament, ruhiy jarayonlarning o'tib borish xususiyatlari, hissiyotlar, faoliyat motivlari, tarkib topgan qobiliyatlar kiradi. Individ va shaxs o'rtasidagi o'xshashlik va tafovutlar. Rivojlanish kishidagi jismoniy, ruhiy va ijtimoiy jarayon bo'lib, u barcha tug'ma va egallangan miqdor va sifat o'zgarishlarini o'z ichiga oladi. Rivojlanish deb bola vaznining oshishi, suyak va muskul tizimining, tanosil a'zolarining, nerv funksional faoliyatining kamol topishi, aql-zakovatining shakllanishiga aytiladi. Bolaning jismoniy rivojlanishida uning bo'yi o'sadi, vazni va muskul kuchi ortadi, sezgi organlari mukammallashadi, harakatlarni to'g'ri boshqara oladi (Abdullayeva A. 2003. - B.31-36.).

Bolaning ruhiy rivojlanishida shaxsidagi psixik sifat va belgilar shakllanadi, hissiy-irodaviy, bilish jarayonida muhim o'zgarishlar yuz beradi. Bolaning ijtimoiy rivojlanishi u ijtimoiy hayotda qatnasha boshlaganda, uning xulqida tevarakat-rofoga bo'lgan munosabatida, ayniqsa, jamoa ishlarida qatnashishida namoyon

bo'ladi. Shaxs rivojlanishida biologik omillar, ijtimoiy omillar, ta'lim va tarbiya, bola shaxsining faolligi (faoliyat) va boshqalar muhim o'rin egallaydi.

O'zbek olimlari E. G'oziyev, M.G. Davletshin, A. Munavvarov, V. Karimova, R.Jo'rayev, J.Hasanboyevlar; xorij olimlari D.B.Elkonin, A.V.Petrovskiy, V.Davidov, L.S.Vigotskiy, Dj. Dyui, G.Gardpger, J. Piajelarning rivojlanishda shaxs faoliyatining ahamiyati to'g'risidagi qarashlari salmoqli ahamiyatga ega.

Shunday qilib, ijtimoiy muhitning shaxs shakllanishidagi o'rni nihoyatda beqiyosdir. Irsiy belgilarning rivojlanishi ham insoniy-ijtimoiy muhitda yashashga bog'liqligiga ko'plab misollar keltirish mumkin. Inson bolasi, agar ijtimoiy-insoniy muhitga emas, boshqa muhit, aytaylik hayvonlar muhitiga tushib qolsa, unda irsiy belgilarning ayrim biologik ko'rinishlari saqlanadi, lekin insoniy fikr, faoliyat, xatti-harakat bo'lmaydi (1920-yilda hindistonlik doctor Singx Midnapur shahri yaqinidagi bo'ri uyasidan topib olgan qizchalar Kamola va Amola hayoti bunga misol bo'ladi) (Munavvarov A. 1996. - B.29.).

Irsiyat nishonalari shaxsni shakllantirishning obyektiv omillariga kiradi. Odamlar organizmdagi anatomik tuzilishni, fiziologik harakatni, asab tipini, asosiy shartsiz reflekslarni meros qilib oladilar. Odam shaxsi va xulqining rivojlanishida biologik omillarning rolini yuksak baholab, shaxsni naslga bog'lab o'rganuvchi bixeviorizm, pragmatizm, biogenetik oqimlar bo'lib, ulaming ayrim vakillari odam bolasi ona pushtidaligidayoq bo'lajak shaxsga xos barcha xususiyatlarga ega bo'ladi desa, ayrimlari ong va aqliy qobiliyat ham nasldan-naslga o'tadi, deydi. Ba'zilari esa bolaning axloqiy jihatdan o'sishini ham irsiyatga bog'laydi. Biologik omilning inson shakllanishidagi o'rni muhim va o'ziga xos, irsiyatning ahamiyatini inkor etib bo'lmaydi, insonga xos xususiyatlar - aqliy va jismoniy mehnat qobiliyati, tafakkur va nutq ham tug'ma o'tishi mumkin, lekin bu tug'ma imkoniyatlar rivojlanishi uchun inson bolasi insoniy muhit, odamlar orasida yashashi, odamlar bilan aloqa qilishi, ijtimoiy hayotda qatnashishi va ma'lum xulq-odob qoidalariga amal qilishi lozimdir.

TAHLIL VA NATIJALAR. Ijtimoiy muhitning buyuk insonlar shakllanishidagi o'rni muhim bo'lib, Alisher Navoiy-shoir (Alisher Navoiy. 2019. - 320 b.), Ulug'bek-astronom (Mirzo Ulug'bek.1994.-B.18.), Ibn Sino-tabib (Ibn Sino. 1972. - 289 b.) bo'lib tug'ilmagan, albatta. Ulardagi qobiliyat kurtaklarining rivojlanishi, iste'dodga aylanishida ijtimoiy muhit, ta'lim-tarbiya muhim rol o'ynagan. Davlatimizning barkamol inson tarbiyalash borasidagi siyosatiga ham shaxs shakllanishida muhitning o'rni muhimligini ko'rsatadi.

Ta'lim-tarbiya insonning shakllanishida yetakchi rolni o'ynaydi, ta'lim-tarbiya natijasida irsiyat va muhitning stixiyali ta'siri bera olmaydigan o'qish, yozish,

mehnat, malaka va ko'nikmalar egallanishi, hatto tug'ma kamchiliklar ham ma'lum tomonga o'zgartirilishi (kar, ko'r, soqovlarni o'qitish), muhit ta'sirida yuzaga kelgan salbiy kamchiliklarni ham tugatish mumkin. Hozirgi kunda yurtimizda qobiliyatli, iste'dodli va iqtidorli bolalarga aloqida e'tibor berilayotganligi, bu yoshlar O'zbekistonimiz kelajagi deb aytilayotganligi ham bejiz emas. «Nihol» sovrini, Zulfiya mukofoti, Abu Ali ibn Sino, Abu Rayhon Beruniy nomidagi va Prezident stipendiyalarining joriy etilishi ham yoshlarga berilayotgan e'tiborning namoyon bo'lishidir.

Shaxsning rivojlanishida «faoliyat», «faollik» tushunchalarining o'rni beqiyos. Buyuk insonlar o'z sohalarida yuksaklikka erishish uchun tinmay mehnat qilganlar. Inson o'z intilishi va faolligi bilan yuksak cho'qqilarga, ko'p narsalarga erishishi mumkin, qobiliyat va iste'dodni ro'yobga chiqarish uchun ham o'z ustida ishlashi zarurdir. Xususan, «Inson faolligi «Harakat», «faoliyat», «xulq» tushunchalari bilan chambarchas bog'liq bo'lib, shaxs va uning ongi masalasiga borib taqaladi» (Karimova V. 2002. - B. 97.). Shuningdek, bola aynan turli faolliklar yordamida shakllanadi, o'zligini namoyon qiladi. Demak, o'quvchi faoliyati passiv jarayon bo'lmay, u ongli ravishda boshqariladigan faol jarayondir. Ya'ni faoliyat-o'quvchi ongi va tafakkuri bilan boshqariladigan, undagi turli-tuman ehtiyojlardan kelib chiqadigan hamda tashqi olamni va o'z-o'zini o'zgartirish va takomillashtirishga qaratilgan o'ziga xos faollik shaklidir. Bu - o'quvchining darslarda real predmetlar mohiyatini o'z tasavvuri doirasida, muayyan yechim orqali bilishga, yangi kashfiyotlar ochishga qaratilgan, faoliyatdir.

O'quvchining aqliy harakatlari-shaxsning ongli tarzda, ichki psixologik mexanizmlar vositasida amalga oshiradigan turli-tuman harakatlaridir. Eksperimental tarzda shu narsa isbot qilinganki, bunday harakatlar doimo motor harakatlarni ham o'z ichiga oladi. O'quvchi harakatlari quyidagi ko'rinishda bo'lishi kuzatiladi:

- perzeptiv - bunda o'quvchi ongida predmetlar va hodisalar to'g'risidagi yaxlit obraz shakllanadi;

- mnemik faoliyat - narsa va hodisalarning moqiyati va mazmuniga aloqador materialning eslab qolinishi, esga tushirilishi va bog'liq murakkab faoliyat turi;

- imajitiv faoliyat - («imaje» - «obraz») - ijodiy jarayonlarda xayol va fantaziya vositasida ongda berilmagan narsalarning xususiyatlarini anglash va xayolda taklashni taqozo etadi.

O'qitish jarayonida tashqi faoliyat asosida psixik jarayonlarga o'tish yuz bergan bo'lsa, bunday jarayon psixologiyada interiorizatsiya deb nomlanadi, aksincha, aqlda shakllangan g'oyalarni bevosita tashqi harakatlarda yoki tashqi

faoliyatga ko'chirilishi eksteriorizatsiya deb yuritiladi. Xususan, faoliyat turlari ongning bevosita ishtiroki darajasiga ko'ra ham farqlanadi. Ayrim harakatlar boshida har bir elementni jiddiy ravishda, alohida-alohida bajarishni va bunga butun diqqat-e'tiborni, ongning yunalishini talab etadi. Lekin vaqt o'tgach, ongning ishtiroki kamayib, ko'pgina qismlar avtomatlashib boradi. Ulug' olim, mutafakkir Abu Nasr Forobiy (Форобий Абу Наср. 1993. – Б.124 -130.), Abdurauf Fitrat (Fitrat A. 2019. – 144 b.), Behbudiy (Behbudiy M. 1917. – B.45.)lar shaxs kamolotida faoliyatning muhim o'rnini alohida qayd etib, uning turlarini bir necha bo'g'inlarga bo'ladi va amalga oshirish usullari, vaqt va fazoviy ta'rifi, fiziologik mexanizmlari to'g'risidagigi g'oyalarni ilgari suradi.

XULOSA. Ta'lim oluvchilarning shaxsiy-xarakterologik sifatlarini aniqlashning, hech bo'lmaganda oddiy metodikasini egallash, uni tatbiq etish, kasbiy-pedagogik tayyorgarlikning muhim unsurlari xulosa qilish mumkin. Shuningdek, oliy va o'rta maxsus o'quv maskanlari o'qituvchilari ko'pincha o'quvchi-yoshlarning aqliy qobiliyatlarini o'rganishga e'tibor qaratadilar, ammo ularning tarbiyalanganlik darajalarini (keng ma'noda) va xulqiy nuqsonlarini korreksiyalash muammolarining uzluksiz ta'lim tizimida yagona uzviylik va yaxlitlik nuqtai nazaridan talqin qilishga, uning yechimlarini topishga urinishmaydi. Qolaversa, o'quvchilar va talabalarning aqliy rivojlanishlari ko'p jihatdan mustaqil fikrlashga, umumiy tarbiyalanganlik darajasiga bog'liq. Ularning tarbiyalanganlik darajasini diagnostika qilish, ma'naviy-ma'rifiy rivojlanish xususiyatlarini o'rganish, zarur bo'lsa xulqiy nuqsonlarini bartaraf etish hozirgi davrning muhim talablaridan biridir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Karimov I.A. Barkamol avlod – O'zbekiston taraqqiyotining poydevori. – Toshkent: «Sharq», 1997. – B.98.
2. Abdullayeva A. Masofaviy o'qitish va didaktik ta'minot // Pedagogik mahorat, 2003. – B.31-36.
3. Munavvarov A. Pedagogika. – Toshkent: O'qituvchi, 1996. – B.29.
4. Alisher Navoiy. Mahbub ul-qulub.// Mas'ul muharrir S.G'aniyeva. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2019. – 320 b.
5. Mirzo Ulug'bek. Ziji jadidi Kuragoniy. – Toshkent: A. Qodiriy nomidagi xalq nashr., 1994. – B. 18.
6. Ибн Сино. Данишنامه. – Душанбе: ИЛМ, 1972. – 289 б.

7. Karimova V. Psixologiya. – Toshkent: Abdulla Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti, 2002. - B. 97
8. Abdurauf Fitrat. Oila va oila boshqarish tartiblari. // Mas’ul muharrir H.Boltaboyev. – Toshkent: Cho’lpon nomidagi NMIU, 2019. – 144 b.
9. Behbudiy M. Bayoni haqiqat // Ulug‘ Turkiston. 1917. 12-iyun.